अस्वीकरण

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षहरुले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यावहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषामा जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

[२०२५] ६ एस.सी.आर. ४२२ : २०२५ आईएनएससी ६८९

मेसर्स हरचरण दास गुप्ता विरुद्ध भारत संघ

(देवानी अपील नं. ६८०७/२०२५)

१४ मे २०२५

[पामिदिघण्टम श्री नरसिंह* र जयमाल्या बागची, न्यायाधिशहरु]

विचारणीय मामिला

माइक्रो, स्मल र मिडियम इन्टरप्राइजेज (डेभलपमेन्ट) ऐन, २००६ अन्तर्गतको मामिलामा, के उच्च न्यायालयले दिल्ली मध्यस्थता केन्द्रलाई मध्यस्थता कार्यवाही सञ्चालन गर्ने क्षेत्राधिकारको अभाव छ भनी ठहर गर्दा गल्ती गरेको हो, जबकि अपीलकर्ता-आपूर्तिकर्ता (दिल्लीमा अवस्थित) र उत्तरदाता (बेङ्गलुरुमा आधारित) बीचको सम्झौतामा मध्यस्थताको स्थान बेङ्गलुरु हुनेछ भनी उल्लेख थियो।

मुख्य टिप्पणी†

माइक्रो, स्मल र मिडियम इन्टरप्राइजेज (डेभलपमेन्ट) ऐन, २००६ – धारा १८(४) – मध्यस्थता तथा मेलमिलाप ऐन, १९९६ – मध्यस्थता ऐनमाथि एमएसएमईडी ऐनको सर्वोपरि प्रभाव – एमएसएमईडी ऐन अन्तर्गतका मामिलाहरूमा मध्यस्थताको स्थान:

ठहर: एमएसएमईडी ऐनको धारा १८(४) ले आपूर्तिकर्ता अवस्थित रहेको स्थानको सहजीकरण परिषद्लाई मध्यस्थताका लागि क्षेत्राधिकार प्रदान गर्दछ – पक्षहरू बीचको निजी सम्झौताले वैधानिक प्रावधानहरूलाई हटाउन सक्दैन – तसर्थ, पक्षहरू बीचको सम्झौता एमएसएमईडी ऐन अन्तर्गतका वैधानिक प्रावधानहरूद्वारा खारेज हुन्छ – अपीलकर्ता आपूर्तिकर्ता-एमएसएमई दिल्लीमा अवस्थित छ र त्यसैले सहजीकरण परिषद्, दिल्लीले आफ्नो शक्तिको प्रयोग गरी, दिल्ली मध्यस्थता केन्द्रको संस्थागत संरक्षण मार्फत मध्यस्थता सञ्चालनको जिम्मा दिएको थियो – विवादित आदेश बदर गरियो – दिल्ली मध्यस्थता केन्द्रको संरक्षणमा मध्यस्थता कार्यवाही पुनर्स्थापित गरियो। [अनुच्छेद २, ९, १०, ११, १३]

उद्धृत मामिला कानून

गुजरात स्टेट देवानी सप्लाइज कर्पोरेशन लिमिटेड विरुद्ध महाकाली फूड्स प्रा. लिमिटेड [२०२२] १९ एससीआर १०९४ : (२०२३) ६ एससीसी ४०१ – मा निर्भर।

ऐनहरूको सूची

माइक्रो, स्मल र मिडियम इन्टरप्राइजेज (डेभलपमेन्ट) ऐन, २००६; मध्यस्थता तथा मेलमिलाप ऐन, १९९६।

- लेखक

मुख्य शब्दहरूको सूची

माइक्रो, स्मल र मिडियम इन्टरप्राइजेज (डेभलपमेन्ट) ऐन, २००६ को धारा १८(४); माइक्रो, स्मल र मिडियम इन्टरप्राइजेज (डेभलपमेन्ट) ऐन, २००६ अन्तर्गतका मामिलाहरू; मध्यस्थताको स्थान; मध्यस्थता ऐनमाथि एमएसएमईडी ऐनको सर्वोपरि प्रभाव; सहजीकरण परिषद्; आपूर्तिकर्ता अवस्थित रहेको क्षेत्राधिकार; आपूर्तिकर्ताको स्थान; पक्षहरू बीचको निजी सम्झौता; एमएसएमईडी

ऐन; एमएसएमई; पक्षहरू बीचको सम्झौता वैधानिक प्रावधानहरूद्वारा खारेज; दिल्ली मध्यस्थता केन्द्र; संस्थागत संरक्षण; मध्यस्थता कार्यवाही पुनर्स्थापित; भारतीय अन्तरिक्ष तथा अनुसन्धान संगठन (इसरो); एमएसएमईडी ऐन अन्तर्गत दर्ता भएको आपूर्तिकर्ता; कर्मचारी आवास निर्माण।

मामिलाको उत्पत्ति

देवानी अपीलीय क्षेत्राधिकार: देवानी अपील नं. ६८०७/२०२५
कर्नाटक उच्च न्यायालय, बेङ्गलुरुद्वारा रिट निवेदन नं. २७२६९/२०२३ मा मिति २२.०४.२०२४ को फैसला र आदेशबाट उत्पन्न भएको।

पक्षहरूको तर्फबाट उपस्थिति

अपीलकर्ताको तर्फबाट अधिवक्ताहरू:
सुश्री प्रिया कुमार, वरिष्ठ अधिवक्ता, सुश्री रेणुका अरोरा, निशान्त कुमार।

उत्तरदाताको तर्फबाट अधिवक्ताहरू:
विक्रमजीत बनर्जी, ए.एस.जी., अभिषेक सिंह, राघव शर्मा, इशान शर्मा, सी.के. शर्मा, सुश्री अर्चना सुर्वे शिन्दे, डा. एन. विसकामूर्ति।

सर्वोच्च न्यायालयको फैसला / आदेश

फैसला

पामिदिघण्टम श्री नरसिंह, न्यायाधिश

१. ढिलाइ माफ गरियो, अनुमति प्रदान गरियो।

२. प्रस्तुत अपील कर्नाटक उच्च न्यायालयद्वारा मिति २२.०४.२०२४ मा पारित आदेश विरुद्ध निर्देशित छ, जसमा उत्तरदाताद्वारा दायर रिट निवेदन१ लाई अनुमति दिइएको छ, र यो ठहर गरिएको छ कि दिल्ली मध्यस्थता केन्द्रलाई मध्यस्थता कार्यवाही व्यवस्थापन गर्ने क्षेत्राधिकारको अभाव छ किनकि अपीलकर्ता र उत्तरदाता बीचको सम्झौतामा मध्यस्थताको स्थान बेङ्गलुरु हुनेछ भनी उल्लेख छ। आगामी कारणहरू र माइक्रो, स्मल र मिडियम इन्टरप्राइजेज (डेभलपमेन्ट) ऐन, २००६२ को मध्यस्थता तथा मेलमिलाप ऐन, १९९६३ माथिको सर्वोपरि प्रभावलाई ध्यानमा राख्दै, जसलाई यस न्यायालयले गुजरात स्टेट देवानी सप्लाइज कर्पोरेशन लिमिटेड विरुद्ध महाकाली फूड्स प्रा. लिमिटेड४ मा पुष्टि गरेको छ, हामीले अपीललाई अनुमति दिएका छौं र दिल्ली मध्यस्थता केन्द्रको संरक्षणमा मध्यस्थता कार्यवाही पुनर्स्थापित गरेका छौं। हामी पहिले मामिलाको निर्णयका लागि आवश्यक तथ्यहरूलाई संकेत गर्नेछौं, जुन निम्नानुसार छन्।

१ रिट निवेदन नं. २७२६९/२०२३ (जीएम-आरईएस)।

३. यहाँका उत्तरदाता, भारतीय अन्तरिक्ष तथा अनुसन्धान संगठन (इसरो), बेङ्गलुरुमा आधारित, ले मिति १६.०१.२०१७ को टेन्डर सूचना५ मार्फत नयाँ दिल्लीमा कर्मचारी आवास निर्माणका लागि बोलपत्र आह्वान गरेको थियो। एमएसएमईडी ऐन अन्तर्गत दर्ता भएको आपूर्तिकर्ता, अपीलकर्ता, छनोट भयो, जसले परियोजनाको कार्यान्वयनका लागि मिति ११.०९.२०१७ मा एक सम्झौता गऱ्यो।

४. पक्षहरू बीच केही विवाद उत्पन्न भएपछि, अपीलकर्ताले एमएसएमईडी ऐनको धारा १८ अन्तर्गत दिल्लीको सहजीकरण परिषद्को क्षेत्राधिकारको आह्वान गऱ्यो। धारा १८ अन्तर्गतको शक्तिको प्रयोगमा, सहजीकरण परिषद्ले मिति ३०.०३.२०२२ मा उत्तरदातालाई मेलमिलापका लागि सूचना जारी गऱ्यो, तर उत्तरदाताले उक्त कार्यवाहीमा भाग लिन अस्वीकार गऱ्यो। उत्तरदाताको असहयोगले सहजीकरण परिषद्लाई एमएसएमईडी ऐनको धारा १८(३) अन्तर्गत विवादलाई मध्यस्थतामा पठाउने निर्णय लिन बाध्य बनायो। मध्यस्थता दिल्ली मध्यस्थता केन्द्र मार्फत संस्थागत रूपमा सञ्चालन गरिने भएकोले, केन्द्रले अगाडि बढ्दै मिति २८.०५.२०२२ को सूचना मार्फत एकजना एकल मध्यस्थ नियुक्त गऱ्यो।

५. मध्यस्थता कार्यवाही ०८.०६.२०२२ मा सुरु भयो र मिति २६.०९.२०२३ को आदेशद्वारा, मध्यस्थले दावीपत्र रेकर्डमा लियो र उत्तरदातालाई चार हप्ता भित्र आफ्नो प्रतिरक्षाको बयान दायर गर्न निर्देशन दियो। आफ्नो प्रतिरक्षा दायर गर्नुको सट्टा, उत्तरदाताले कर्नाटक उच्च न्यायालयमा धारा २२६/२२७ अन्तर्गत रिट निवेदन दायर गरी दिल्ली मध्यस्थता केन्द्रको क्षेत्राधिकार ग्रहण र दिल्लीमा मध्यस्थता कार्यवाही सञ्चालनलाई चुनौती दिन रोज्यो। रिट निवेदनको सुनुवाई गर्दा, उच्च न्यायालयले मिति ०७.१२.२०२३ को एकपक्षीय आदेश पारित गरी थप कार्यवाहीमा रोक लगायो। अन्ततः, हामी समक्ष विवादित आदेशद्वारा, उच्च न्यायालयले रिट निवेदनलाई खारेज गर्दै घोषणा गऱ्यो कि दिल्ली मध्यस्थता केन्द्रले, सहजीकरण परिषद्, दिल्लीको अनुरोधमा, क्षेत्राधिकार ग्रहण गर्न सक्दैनथ्यो किनकि यो पक्षहरू बीचको सम्झौताको विपरीत छ।

२ यसपछि 'एमएसएमईडी ऐन' भनिनेछ।
३ यसपछि 'मध्यस्थता ऐन' भनिनेछ।
४ (२०२३) ६ एससीसी ४०१।
५ ई-टेन्डर सूचना नं. सीएमजी/इसरो-एचक्यू/ईटी/सीसी ११/२०१६-१७।

६. मिति ११.०९.२०१७ को सम्झौताको धारा २५ र २५ए मा रहेका विवाद समाधानका लागि विशिष्ट शर्तहरूलाई ध्यानमा राख्दै, यो सहमति भएको थियो कि मध्यस्थताको स्थान बेङ्गलुरु हुनेछ। संविदात्मक खण्डहरूलाई ध्यानमा राख्दै, उच्च न्यायालयले ठहर गऱ्यो कि दिल्ली मध्यस्थता केन्द्रद्वारा सञ्चालित कार्यवाही र मध्यस्थता क्षेत्राधिकार बिनाको थियो, र त्यसैले अवैध र कानून विपरीत थियो।

७. हामीले अपीलकर्ताको तर्फबाट उपस्थित वरिष्ठ अधिवक्ता सुश्री प्रिया कुमार र उत्तरदाताको तर्फबाट उपस्थित ए.एस.जी. श्री विक्रमजीत बनर्जीको प्रस्तुति सुनेका छौं।

८. हामीले दुवै पक्षको प्रस्तुतिमा गम्भीरतापूर्वक विचार गरेका छौं। हाम्रो विचारमा, यो मामिला अब 'रेस इन्टेग्रा' (नयाँ मामिला) रहेन र यो यस न्यायालयको महाकालीको निर्णयद्वारा समेटिएको छ। हामीले बाध्यकारी नजिरको सान्दर्भिक अंशहरू उल्लेख गर्नुभन्दा बढी केही गर्न आवश्यक नभएकोले, यस निर्णयको तर्क र निष्कर्षलाई यहाँ सजिलो सन्दर्भको लागि निकालिएको छ। सुरुमा, निम्न दुई अनुच्छेदहरूले स्पष्ट रूपमा त्यो सिद्धान्तको व्याख्या गर्दछन् जसको आधारमा न्यायालयले एमएसएमईडी ऐनले मध्यस्थता ऐनलाई खारेज गर्छ भनी ठहर गर्दछ:

"४२. यसरी, मध्यस्थता ऐन, १९९६ ले सामान्यतया मध्यस्थता र मेलमिलापको कानूनलाई शासित गर्दछ, जबकि एमएसएमईडी ऐन, २००६ ले विशेष प्रकृतिका व्यक्तिहरूको बीचमा उत्पन्न हुने विशेष प्रकृतिका विवादहरूलाई शासित गर्दछ, जसलाई एक विशेष प्रक्रिया मार्फत एक विशेष फोरमद्वारा समाधान गरिनेछ। त्यसकारण, एमएसएमईडी ऐन, २००६ एक विशेष कानून र

मध्यस्थता ऐन, १९९६ एक सामान्य कानून भएकोले, एमएसएमईडी ऐनका प्रावधानहरू मध्यस्थता ऐन, १९९६ भन्दा माथि वा प्रबल हुनेछन्। सिल्पी इन्डस्ट्रिज मामिला [सिल्पी इन्डस्ट्रिज विरुद्ध केरला एसआरटीसी, (२०२१) १८ एससीसी ७९० : २०२१ एससीसी अनलाइन एससी ४३९] मा पनि, यस न्यायालयले एमएसएमईडी ऐन, २००६ को धारा १८(३) अनुसार सुरु गरिएको मध्यस्थता कार्यवाहीमा प्रतिदावीको रखरखावको सम्बन्धमा विचार गर्दा अवलोकन गरेको थियो कि एमएसएमईडी ऐन, २००६ एक विशेष कानून भएकोले ढिलो भुक्तानीमा ब्याजको भुक्तानीको लागि एक वैधानिक संयन्त्र स्थापना गरेर एमएसएमईहरूको संरक्षण गर्न, उक्त ऐनले मध्यस्थता ऐन, १९९६ का प्रावधानहरूलाई खारेज गर्नेछ जुन एक सामान्य कानून हो। यदि मध्यस्थता ऐन, १९९६ लाई एक विशेष कानून मानिए तापनि, एमएसएमईडी ऐन, २००६ समयको हिसाबले पछि अर्थात् २००६ मा लागू भएकोले, यसको सर्वोपरि प्रभाव हुनेछ, विशेष गरी एमएसएमईडी ऐन, २००६ को धारा २४ लाई ध्यानमा राख्दै जसले विशेष रूपमा ऐनको धारा १५ देखि २३ का प्रावधानहरूलाई तत्कालीन लागू कुनै पनि अन्य कानूनमाथि प्रभाव दिन्छ, जसमा मध्यस्थता ऐन, १९९६ पनि समावेश हुनेछ।

४३. न्यायालयले धारा १८ को उप-धारा (१) र (४) मा समावेश विशिष्ट 'नन-अब्स्टान्टे' खण्डहरूलाई पनि नजरअन्दाज गर्न सक्दैन जसको तत्कालीन लागू कुनै पनि अन्य कानूनमाथि सर्वोपरि प्रभाव छ। जब एमएसएमईडी ऐन, २००६ सन् २००६ मा लागू गरिँदै थियो, विधायिका आफ्नो पहिले लागू गरिएको १९९६ को मध्यस्थता ऐन बारे सचेत थियो, र त्यसैले, यो अनुमान गरिन्छ कि विधायिकाले सचेत रूपमा मध्यस्थता ऐन, १९९६ का प्रावधानहरूलाई एमएसएमईडी ऐन, २००६ अन्तर्गतका विवादहरूमा लागू गरेको थियो जब एमएसएमईडी ऐन, २००६ को धारा १८ को उप-धारा (२) अन्तर्गत सुरु गरिएको मेलमिलाप प्रक्रिया असफल हुन्छ र जब सहजीकरण परिषद् आफैंले मध्यस्थताको लागि विवाद लिन्छ वा यसलाई त्यस्तो मध्यस्थताको लागि कुनै संस्था वा केन्द्रमा पठाउँछ। यो पनि महत्वपूर्ण छ कि धारा १८(३) मा "मानौं" (as if) भन्ने अभिव्यक्ति प्रयोग गरेर एक कानूनी परिकल्पना सिर्जना गरिएको छ जसले त्यस्तो मध्यस्थतालाई मध्यस्थता ऐन, १९९६ को धारा ७ को उप-धारा (१) मा उल्लेखित मध्यस्थता सम्झौताको अनुसरणमा भएको मान्ने उद्देश्य राख्छ। के. प्रभाकरन विरुद्ध पी. जयराजन [के. प्रभाकरन विरुद्ध पी. जयराजन, (२००५) १ एससीसी ७५४ : २००५ एससीसी (क्रि) ४५१] मा ठहर गरिए अनुसार, एक कानूनी परिकल्पनाले त्यस्ता तथ्यहरूको अवस्थाको अस्तित्वलाई मान्दछ जुन अस्तित्वमा नहुन सक्छ र त्यसपछि त्यस तथ्यहरूको अवस्थाबाट उत्पन्न हुने परिणामहरूलाई काम गर्दछ। यसरी, एमएसएमईडी ऐन, २००६ को समग्र उद्देश्य, लक्ष्य र योजना र त्यसमा प्रयोग गरिएका स्पष्ट अभिव्यक्तिहरूलाई विचार गर्दै, यस न्यायालयलाई यो ठहर गर्न कुनै हिचकिचाहट छैन कि एमएसएमईडी ऐन, २००६ को अध्याय V का प्रावधानहरूको मध्यस्थता ऐन, १९९६ का प्रावधानहरूमाथि सर्वोपरि प्रभाव छ।"

९. अगाडि, न्यायालयले यो ठहर गर्न अघि बढ्छ कि पक्षहरू बीचको सम्झौता पनि एमएसएमईडी ऐन अन्तर्गतका वैधानिक प्रावधानहरूद्वारा खारेज हुन्छः

४४. क्रेताहरूका वकिलहरूको तर्फबाट गरिएको प्रस्तुति कि एमएसएमईडी ऐन, २००६ को धारा १८ को उप-धारा (१) मा "सम्झौता" शब्दको सचेत लोप, जुन अन्यथा एमएसएमईडी ऐन, २००६ को धारा १६ मा उल्लेख छ, को अर्थ यो हो कि मध्यस्थता ऐन, १९९६ को धारा ७ अन्तर्गत पक्षहरू बीच स्वतन्त्र रूपमा गरिएको मध्यस्थता सम्झौतालाई एमएसएमईडी ऐन, २००६ को धारा १८ अन्तर्गतका प्रावधानहरूद्वारा प्रतिस्थापन गर्ने उद्देश्य थिएन भन्ने कुरा पनि स्वीकार गर्न सकिँदैन। पक्षहरू बीचको निजी सम्झौताले वैधानिक प्रावधानहरूलाई हटाउन सक्दैन। एक पटक कुनै पनि

पक्षद्वारा धारा १८ को उप-धारा (१) अन्तर्गतको वैधानिक संयन्त्र चलाएपछि, यसले पक्षहरू बीच स्वतन्त्र रूपमा गरिएको कुनै पनि अन्य सम्झौतालाई खारेज गर्नेछ, धारा १८ को उप-धारा (१) र (४) मा समावेश 'नन-अब्स्टान्टे' खण्डहरूलाई ध्यानमा राख्दै। धारा १५ देखि २३ का प्रावधानहरूको पनि एमएसएमईडी ऐन, २००६ को धारा २४ मा परिकल्पना गरिए अनुसार सर्वोपरि प्रभाव छ जब तत्कालीन लागू कुनै पनि अन्य कानूनमा असंगत केही समावेश हुन्छ। यो भन्न सकिँदैन कि कुनै कानूनको व्याख्या गर्दा, यदि दुई व्याख्याहरू सम्भव छन् भने, ऐनको उद्देश्यलाई बढाउनेलाई ऐनको उद्देश्यलाई विफल पार्ने भन्दा प्राथमिकता दिनुपर्छ। यदि क्रेताहरूका लागि विद्वान वकिलले गरेको प्रस्तुति कि एमएसएमईडी ऐन, २००६ अन्तर्गत समेटिएको विवादको पक्षले एमएसएमईडी ऐन, २००६ को धारा १८(१) अन्तर्गत उपलब्ध उपचारको लाभ लिन सक्दैन जब पक्षहरू बीच स्वतन्त्र मध्यस्थता सम्झौता अवस्थित छ भन्ने कुरा स्वीकार गरियो भने, एमएसएमईडी ऐन, २००६ लागू गर्नुको मुख्य उद्देश्य नै विफल हुनेछ।

४५. ...

४६. त्यसकारण, मध्यस्थता ऐन, १९९६ अन्तर्गत पक्षहरू बीच गरिएको स्वतन्त्र मध्यस्थता सम्झौता एमएसएमईडी ऐन, २००६ का वैधानिक प्रावधानहरूमाथि प्रबल हुनेछ भन्ने प्रस्तुतिलाई स्वीकार गर्न सकिँदैन। त्यसैले, एमएसएमईडी ऐन, २००६ को धारा १८ को उप-धारा (१) एक सक्षमकारी प्रावधान हो जसले धारा १७ अन्तर्गत समेटिएको विवादको पक्षलाई सहजीकरण परिषद्मा जाने विकल्प दिन्छ, पक्षहरू बीच मध्यस्थता सम्झौता भए तापनि। उक्त प्रावधानमा "सम्झौता" शब्दको अभावलाई न त कानूनमा 'क्यासस ओमाइसस' (casus omissus - कानूनमा भूलवश छुटेको कुरा) मान्न सकिन्छ न त धारा १७ अन्तर्गत समेटिएको विवादको पक्षलाई सहजीकरण परिषद्मा जानबाट रोक्ने रूपमा व्याख्या गर्न सकिन्छ, किनकि पक्षहरू बीच मध्यस्थता सम्झौता अवस्थित छ। वास्तवमा, यो उक्त प्रावधान अन्तर्गत पक्षको पक्षमा सिर्जना गरिएको एक ठोस अधिकार हो। त्यसकारण यो ठहर गरिन्छ कि एमएसएमईडी ऐन, २००६ को धारा १७ अन्तर्गत समेटिएको विवादको कुनै पनि पक्षलाई धारा १८(१) अन्तर्गत सहजीकरण परिषद्मा सन्दर्भ गर्नबाट केवल पक्षहरू बीच मध्यस्थता सम्झौता अवस्थित भएको कारणले रोकिने छैन।

४७. उपरोक्त कानूनी स्थितिले क्रेताहरूका वकिलहरूको तर्फबाट प्रस्तुत तर्कहरूलाई पनि खण्डन गर्दछ कि एमएसएमईडी ऐन, २००६ को धारा १८(२) अन्तर्गत एक मेलमिलापकर्ताको रूपमा काम गरिसकेको सहजीकरण परिषद् आफैंले मध्यस्थताको लागि विवाद लिन र एक मध्यस्थको रूपमा काम गर्न सक्दैन। यद्यपि यो सत्य हो कि मध्यस्थता ऐन, १९९६ को धारा ८० मा एक रोक छ कि मेलमिलापकर्ताले कुनै पनि मध्यस्थता कार्यवाहीमा मध्यस्थको रूपमा काम गर्ने छैन जुन विवाद मेलमिलाप कार्यवाहीको विषय हो, उक्त रोक एमएसएमईडी ऐन, २००६ को धारा १८ र धारा २४ मा समावेश प्रावधानहरूद्वारा प्रतिस्थापित हुन्छ। पहिले नै ठहर गरिए अनुसार, एमएसएमईडी ऐन, २००६ को अध्याय V मा समावेश प्रावधानहरूको मध्यस्थता ऐन, १९९६ का प्रावधानहरूमाथि सर्वोपरि प्रभाव छ। मध्यस्थता ऐन, १९९६ का प्रावधानहरू परिषद्द्वारा सञ्चालित कार्यवाहीमा मात्र लागू हुनेछन् जब परिषद्द्वारा धारा १८(२) अन्तर्गत सुरु गरिएको मेलमिलाप प्रक्रिया असफल हुन्छ र परिषद्ले या त आफैंले मध्यस्थताको लागि विवाद लिन्छ वा यसलाई एमएसएमईडी ऐन, २००६ को धारा १८(३) मा परिकल्पना गरिए अनुसार त्यस्तो मध्यस्थताको लागि कुनै संस्था वा केन्द्रमा पठाउँछ।

४८. जब सहजीकरण परिषद् वा संस्था वा केन्द्रले एक मध्यस्थको रूपमा काम गर्दछ, यसलाई आफूलाई पठाइएको विवादहरूमा निर्णय गर्ने सबै अधिकार हुनेछ मानौं कि त्यस्तो मध्यस्थता मध्यस्थता ऐन, १९९६ को धारा ७ को उप-धारा (१) मा उल्लेखित मध्यस्थता सम्झौताको

अनुसरणमा थियो र त्यसपछि मध्यस्थता ऐन, १९९६ का सबै विशेषताहरू त्यस्तो मध्यस्थतामा लागू हुनेछन्। यो भन्नु आवश्यक छैन कि त्यस्तो सहजीकरण परिषद्/संस्था/केन्द्रले एक मध्यस्थ न्यायाधिकरणको रूपमा काम गर्दा आफ्नो क्षेत्राधिकारमा शासन गर्न पनि सक्षम हुनेछ जस्तै मध्यस्थता ऐन, १९९६ अन्तर्गत नियुक्त कुनै पनि अन्य मध्यस्थ न्यायाधिकरणले धारा १६ मा परिकल्पना गरिए अनुसार गर्न सक्थ्यो।"

१०. एमएसएमईडी ऐन अन्तर्गतका सबै मामिलाहरूमा 'मध्यस्थताको स्थान' सम्बन्धी मामिला महाकालीमा यस न्यायालयको घोषणालाई ध्यानमा राख्दै समाधान भएको छ। यो स्थिति एमएसएमईडी ऐनको विशिष्ट प्रावधान, अर्थात्, धारा १८ को उप-धारा (४) को आधारमा पनि सत्य हो, जसले आपूर्तिकर्ता अवस्थित रहेको सहजीकरण परिषद्मा मध्यस्थताको लागि क्षेत्राधिकार प्रदान गर्दछ:

"(४) तत्कालीन लागू कुनै पनि अन्य कानूनमा जेसुकै लेखिएको भए तापनि, माइक्रो र स्मल इन्टरप्राइजेज सहजीकरण परिषद् वा वैकल्पिक विवाद समाधान सेवाहरू प्रदान गर्ने केन्द्रलाई यस धारा अन्तर्गत आफ्नो क्षेत्राधिकार भित्र अवस्थित आपूर्तिकर्ता र भारतको कुनै पनि ठाउँमा अवस्थित क्रेता बीचको विवादमा मध्यस्थ वा मेलमिलापकर्ताको रूपमा काम गर्ने क्षेत्राधिकार हुनेछ।"

११. अपीलकर्ता-एमएसएमई दिल्लीमा अवस्थित छ भन्ने तथ्यमा कुनै विवाद छैन र त्यसैले सहजीकरण परिषद्, (दक्षिण-पश्चिम), जीएनसीटीडी, पुरानो टर्मिनल ट्याक्स भवन, कापासेरा, नयाँ दिल्ली-११००३७। आफ्नो शक्तिको प्रयोगमा, उक्त परिषद्ले दिल्ली मध्यस्थता केन्द्रको संस्थागत संरक्षण मार्फत मध्यस्थता सञ्चालनको जिम्मा दियो। हामीले निकालेका निष्कर्षहरू वैधानिक व्यवस्थाको तार्किक परिणाम हुन् र महाकालीमा यस न्यायालयद्वारा घोषित पनि छन्।

१२. श्री विक्रमजीत बनर्जी, विद्वान एएसजीले प्रस्तुत गर्नुभयो कि यस न्यायालयको निर्णयले उहाँको ग्राहकले मध्यस्थ न्यायाधिकरण समक्ष वैध रूपमा उठाउन र विवाद गर्न सक्ने कुनै पनि अधिकार वा तर्कलाई कुनै पनि हिसाबले पूर्वाग्रही बनाउनु हुँदैन। हामीलाई यो स्पष्ट गर्न कुनै हिचकिचाहट छैन कि हामीले मामिलाको गुणदोषमा छोएका छैनौं। हामी विद्वान मध्यस्थलाई पक्षहरूलाई कानूनी रूपमा अनुमति प्राप्त कानून र तथ्यका सबै प्रश्नहरू उठाउन र बहस गर्न अनुमति दिन पनि निर्देशन दिन्छौं।

१३. माथिको आधारमा, हामी प्रस्तुत अपीललाई अनुमति दिन्छौं र कर्नाटक उच्च न्यायालयद्वारा रिट निवेदन नं. २७२६९/२०२३ (जीएम-आरईएस) मा पारित मिति २२.०४.२०२४ को विवादित आदेशलाई बदर गर्दछौं र मध्यस्थता कार्यवाही सञ्चालन र समापन गर्न निर्देशन दिन्छौं। १४. यी निर्देशनहरूको साथ, देवानी अपीलको टुङ्गो लगाइन्छ। खर्चको सम्बन्धमा कुनै आदेश हुनेछैन।

मामिलाको परिणाम: अपील स्वीकृत।

†*मुख्य टिप्पणी तयार पार्ने*: दिव्या पाण्डे